

พระราชพิธีตรียัมพวาย—ตรีปวาย

(จากพระราชพิธี ๓๒ เดือน)

พระราชนิพนธ์

ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระยาขัตติมารคพิจารณา

อธิบดีกรมชลประทาน

พิมพ์เมื่อเป็นพระยาขึ้นชิงช้า

ปัจจุ พ. ศ. ๒๔๗๗

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ ท่าพระจันทร์

พระนคร

พระราชพิธีตรียัมพวาย-ตรีปวาย

(จากพระราชพิธี ๑๒ เดือน)

พระราชนิพนธ์

ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระยาชลมารคพิจารณ์

อธิบดีกรมชลประทาน

พิมพ์เมื่อเป็นพระยาขึ้นชิงช้า

ปีจอ พ.ศ. ๒๔๗๗

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ ทำพระจันทร์

พระนคร

NATIONAL LIBRARY OF THAILAND

31111004564819

คำนำ

พระยาชลมารคพิจารณา (ม.ถ. พงศ์ สนิทวงศ์
ณอยุธยา) อธิบดีกรมชลประทาน ได้แจ้งความ
จำนงมายังหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากรว่า เนื่อง
ด้วยได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นพระยาขึ้น
ซึ่งข้าใน พ.ศ. ๒๔๗๗ นี้ มีความประสงค์จะพิมพ์
หนังสือเกี่ยวกับพระราชพิธีตรียัมพวาย และ ศรีปวาย
แจกเป็นมิตรพลดีแก่บรรดาผู้ที่ไปในงาน

ก็หนังสือเกี่ยวกับพระราชพิธีตรียัมพวาย และ
ศรีปวายนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในหนังสือพระราชพิธี
๑๒ เดือน ตอนว่าด้วยพระราชพิธีตรียัมพวาย และ
ศรีปวายโดยละเอียด ซึ่งเป็นการเหมาะแก่
งานเป็นอย่างยิ่ง หอสมุดแห่งชาติจึงจัดพิมพ์ให้
ตามประสงค์

๗

หวังใจว่า ท่านทั้งหลายได้รับหนังสือที่พระยา
ชดमारคพิจารณ์แจกในคราวนี้ คงยินดีและพอใจ
อ่านทั่ว ๆ กัน.

หอสมุดแห่งชาติ

กรมศิลปากร ๑๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

รายนามพระยาผู้ขึ้นชิงช้า ในรัชกาลที่ ๕

๑. ปี่มะโรง ดัมฤทธิศก พุทธศักราช ๒๔๓๓
พระยาดีหราเดชไชโย (พิน)
๒. ปี่มะเล็ง เอกศก พุทธศักราช ๒๔๓๒ พระ
ยาดีหราฤทธิไกร (บัว)
๓. ปี่มะเม้ย โทศก พุทธศักราช ๒๔๓๓ พระ
ยาราษฎร์ภาวดี (เพ็ง เพ็ญกุล) ภายหลังเป็นเจ้า
พระยามหินทรศักดิ์ธำรง
๔. ปี่มะแม ตวีศก พุทธศักราช ๒๔๓๔ พระ
ยามหาอำมาตยาธิบดี (มั่ง ดนธิรัตน์) ภายหลัง
เป็นเจ้าพระยาธรรมาธิกรณ์
๕. ปี่วอก จัตวาศก พุทธศักราช ๒๔๓๕
พระยามหาอำมาตยาธิบดี (ชื่น กัณยานมิตร)

๖. ปี่ระกา เป็ญจศก พุทธศักราช ๒๔๑๖
พระยาธรรมสารนิติ (พลับ อมาตยกุล)

๗. ปี่จ้อ ฉศก พุทธศักราช ๒๔๑๗ พระยา
ราชวรานุฑ (บุญรอด กัถยาณมิตร) ภายหลัง
เป็นเจ้าพระยารัตนบดินทร์

๘. ปี่กุน ฉปตศก พุทธศักราช ๒๔๑๘ พระ
ยาถาปนกิจโกศล (โหมด อมาตยกุล)

๙. ปี่ชวด อัฐศก พุทธศักราช ๒๔๑๙ พระยา
ศรีสิงหเทพ (หรุ่น ศรีเพ็ญ) ภายหลังเป็นพระยา
มหาอำมาตยาธิบดี

๑๐. ปี่ฉลุ นพศก พุทธศักราช ๒๔๒๐ พระยา
ไชยภักการาชเศรษฐี (พุก ไชยติกะพุกกณะ)

๑๑. ปี่ฆาต ฉัมภทศก พุทธศักราช ๒๔๒๑
พระยาจำเริญบยดี (เดช)

๑๒. ปี่เกาะ เอกศก พุทธศักราช ๒๔๒๒ พระยา
อนุรักษราชมณฑลเศียร (เผือก เสวตนันท์) ภายหลัง

หลังเป็นพระยามหานิเวศนาธิบดี

๓๓. ปี่มะโรง โทศก พุทธศักราช ๒๔๒๓

พระยานานาพิภักษ์ (โต บุนนาค)

๓๔. ปี่มะเล็ง ตรัสก พุทธศักราช ๒๔๒๔

พระยารัตนโกษา (จั้น จารุจินดา) ภายหลังเป็น

พระยาเพชรพิไชย

๓๕. ปี่มะเมีย จัตวาศก พุทธศักราช ๒๔๒๕

พระยาราชวรานุกูล (เวก บุญยรัตพันธุ์) ภายหลัง

เป็นเจ้าพระยาศรีธรรมมาธิราช

๓๖. ปี่มะแม่ เบญจศก พุทธศักราช ๒๔๒๖

พระยาไชยภักดิ์ราชเศรษฐี (เถียร ไชยติกะเถียร)

๓๗. ปี่วอก ฉศก พุทธศักราช ๒๔๒๗ พระยา

มนตรีสุริยวงศ์ (ชื่น บุนนาค)

๓๘. ปี่ระกา สप्तศก พุทธศักราช ๒๔๒๘

พระยาอนุชิตชาญไชย (พื้ง สุวรรณทัต)

๓๙. ปี่จ้อ อัฐศก พุทธศักราช ๒๔๒๙ พระยา

มณฑิยรบาด (คง สโรบด)

๒๐. ปีกุน นพศก พุทธศักราช ๒๔๓๐ พระยา
ธรรมสารนิติ (ตาด อมาตยกุล)

๒๑. ปีชวด สัมฤทธิศก พุทธศักราช ๒๔๓๑
พระยาเกษตรรักษา (นิต กมตานนท์)

๒๒. ปีฉลู เอกศก พุทธศักราช ๒๔๓๒ พระยา
อิศรานภาพ (เอี่ยม บุณาค)

๒๓. ปีขาล โทศก พุทธศักราช ๒๔๓๓ พระยา
มหามนตรี (เวก ยมาภัย) ภายหลังเป็นพระยาอภัย
รณฤทธิ

๒๔. ปีเถาะ ตรีศก พุทธศักราช ๒๔๓๔ พระยา
สัหราชเดโชไชย (โต บุณาค) ภายหลังเป็นเจ้า
พระยาสุรวงศ์วัฒนศักดิ์

๒๕. ปีมะโรง จัตวาศก พุทธศักราช ๒๔๓๕
พระยาพิไชยบุรินทร์ (ฉ่ำ บุณาค) ภายหลังเป็น
พระยาภดาโหมราชเดนา

๒๖. ปีมะเส็ง เบ็ญจศก พุทธศักราช ๒๔๓๖
พระยาไกรโกษา (เทศ ภูมิรัตน)

๒๗. ปีมะเมีย ฉศก พุทธศักราช ๒๔๓๗ พระยา
เทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (ม. ร. ว. หาดาน ฤๅษร
ณอยุธยา) ภายหลังเป็นเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์
วิวัฒน์

๒๘. ปีมะแม ตปศก พุทธศักราช ๒๔๓๘
พระยาอุดมการบดี (ม. ร. ว. คดี สุกข์ ฌอยุธยา)
ภายหลังเป็นเจ้าพระยาวิชิตวงศ์วุฒิไกร

๒๙. ปีวอก อัฐศก พุทธศักราช ๒๔๓๙ พระ
ยาราชวรานุฑ (อ่วม)

๓๐. ปีระกา นพศก พุทธศักราช ๒๔๔๐ พระ
ยาศรีพิพัฒน์ (หงส์ สุจริตกุล) ภายหลังเป็นเจ้า
พระยาศรีวิรัตนมนตรี

๓๑. ปีจอ สัมฤทธิศก พุทธศักราช ๒๔๔๑
พระยาเพชรพิไชย (สิงโต)

๓๒. ปี่กุน เอกศก พุทธศักราช ๒๔๔๒ พระยา
อนุชิตชาญไชย (ทองคำ ดีหุไว) ภายหลังเป็น
พระยาดีหราชฤทธิไกร

๓๓. ปี่ชวด โทศก พุทธศักราช ๒๔๔๓ พระยา
ศรีสัตเทพ (เล็ง วิริยะศิริ) ภายหลังเป็นพระยา
มหาอำมาตยาธิบดี

๓๔. ปี่นดู ตริศก พุทธศักราช ๒๔๔๔ พระยา
ทิพโกษา (หมาโต โชติกะเสถียร)

๓๕. ปี่ชาด จัตวาสก พุทธศักราช ๒๔๔๕
พระยาอภัยวรรณฤทธิ (บุตร บุญยรัตพันธุ์)

๓๖. ปี่เกาะ เบญจศก พุทธศักราช ๒๔๔๖
พระยาเทพอรชุน (เจ๊ก จารุจินดา)

๓๗. ปี่มะโรง นศก พุทธศักราช ๒๔๔๗ พระยา
อนุชิตชาญไชย (สาย สิงห์เด่น)

๓๘. ปี่มะเล็ง ดัปตะศก พุทธศักราช ๒๔๔๘
พระยาประสิทธิ์ศักดิ์การ (สอาด สิงห์เด่น) ภายหลัง

เป็นพระยาดังต่อไปนี้

๓๙. ปีมะเมีย นพศก พุทธศักราช ๒๔๔๙
พระยาบำเรอภักดิ์ (เจิม อมาตยกุล) ภายหลังเป็น
พระยาเพชรพิไชย

๔๐. ปีมะแม นพศก พุทธศักราช ๒๔๕๐ พระ
ยาอินทราธิบดีดีศหราชรองเมือง (ม.ร.ว. ตบ สุทัศน์
ณอยุธยา) ภายหลังเป็นเจ้าพระยาอภัยราชา

๔๑. ปีวอก สัมฤทธิศก พุทธศักราช ๒๔๕๑
พระยาดิศหราชเดโชไชย (ม.ร.ว. อรุณ นัทรกุล
ณอยุธยา) ภายหลังเป็นเจ้าพระยาบดินทรเดชาธิบดี

๔๒. ปีระกา เอกศก พุทธศักราช ๒๔๕๒ พระ
ยาศุภชลาศัย (ม.ร.ว. เปี้ย มาตกุล ณอยุธยา)
ภายหลังเป็นเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี

ในรัชกาลที่ ๖

๑. ปีจอ โทศก พุทธศักราช ๒๔๕๓ พระยา
ไพฑูริย์สมบัติ (เดช บุญนาค)

๒. ปีกุน ศรียศ พุทธศักราช ๒๔๕๔ พระยา
มหานิเวศนาหุรักษ์ (กระจำน บุรณศิริ)

๓. ปีมะแม จัตวาศก พุทธศักราช ๒๔๕๕ พระ
ยาอหุรักษ์ราชมณฑิย (ม.ร.ว. บุ่ม มาตาทุด
ณอยุธยา) ภายหลังเป็นเจ้าพระยาบรมมาชิกธนา
ธิบดี

๔. ปีมะแม เบญจศก พุทธศักราช ๒๔๕๖ พระยา
เวียงในนฤบาท (เจ๊ก เกตุทัต)

๕. ปีชวด ฉศก พุทธศักราช ๒๔๕๗ พระยา
ศรีวรวงษ์ (ม.ร.ว. จิตร สุธัน ณอยุธยา)

๖. ปีเถาะ ตปศก พุทธศักราช ๒๔๕๘ พระ
ยาราชนฤต (อวบ เปาโรหิตย์)

๗. ปีมะโรง อัฐศก พุทธศักราช ๒๔๕๙ พระ
ยาอภัยวณฤทธิ (เชย ยมาภัย) ภายหลังเป็นพระ
ยายมาภัยวงศ์พิพัฒน์

๘. ปีมะแม นพศก พุทธศักราช ๒๔๖๐ พระยา

สัหราชเดโชไชย (แย้ม ณ นคร) ภายหลังเป็นเจ้า
พระยาบดินทรเดชาหิรัญ

๘. ปีมะเมีย สัมฤทธิ์ศึก พุทธศักราช ๒๔๖๓
พระยาร่วงศ์พิพัฒน์ (ม.ร.ว. เย็น อิศรเสนา
ณอยุธยา) ภายหลังเป็นเจ้าพระยา

๑๐. ปีมะแม เอกศก พุทธศักราช ๒๔๖๒ พระ
ยารวมจรรยาอนุกรมมนตรี (ทองดี โชติกะเสถียร)

๑๑. ปีวอก โทศก พุทธศักราช ๒๔๖๓ พระยา
ญาณประกาศ (เถื่อน ศุภศิริวัฒน์)

๑๒. ปีระกา ตรัสก พุทธศักราช ๒๔๖๔ พระยา
ศรีธรรมมาราช (เจิม บุญยรัตพันธุ์)

๑๓. ปีจอ จัตวาศก พุทธศักราช ๒๔๖๕ พระ
ยาวชิทวงศ์วุฒิไกร (ม.ร.ว. สิทธิ สุกันน์ ณ
อยุธยา)

๑๔. ปีกุน เบ็ญจศก พุทธศักราช ๒๔๖๖ พระ
ยานรเนติบัญชากิจ (ถัด เศรษฐบุตร)

๓๕. ปี่ชวด ฉศก พุทธศักราช ๒๔๖๗ พระยา
สุวรรณคีรี (ทองดี สุวรรณคีรี)
ในรัชกาลปัจจุบันนี้

๑. ปี่ฉดดู ฉปตศก พุทธศักราช ๒๔๖๘ พระ
ยาบำเรอบริรักษ์ (สาย ณมหาไชย)

๒. ปี่ฆาด อัฐศก พุทธศักราช ๒๔๖๘ พระยา
บุษรัตนราชพัตถ (นพ ไกรฤกษ์)

๓. ปี่เถาะ นพศก พุทธศักราช ๒๔๗๐ พระยา
ฉิศรพัตถ (ฉนิท จารุจินดา) ต่อมาเป็นพระยา
บำเรอภักดี

๔. ปี่มะโรง ฉัมฤทธิศก พุทธศักราช ๒๔๗๑
พระยาภคฉาโหมราชเสนา (เล็ก ปาณิกบุตร)

๕. ปี่มะเล้ง เอกศก พุทธศักราช ๒๔๗๒ พระ
ยามโหดศรัวิพัฒน์ (เชิญ ปริษณานนท์)

๖. ปี่มะเมีย โทศก พุทธศักราช ๒๔๗๓ พระ
ยาไชฏิกราชเศรษฐี (ผ่อง โชติกะพุกกณะ)

๗. ปี่มะแม ตรัสก พุทธศักราช ๒๔๗๔ พระยา
ปฏิพัทธภูบาล (ค้อยู่เหต ณะระนอง)

๘. ปี่วอก จัตุวาศก พุทธศักราช ๒๔๗๕ พระ
ยาสุรวงศ์วิวัฒน์ (เตียม บุนนาค)

๙. ปี่ระกา เบญจศก พุทธศักราช ๒๔๗๖ พระ
ยาอมเรศธัมมัตติ (ต่วน ศุขวนิช)

๑๐. ปี่จ้อ ณศก พุทธศักราช ๒๔๗๗ พระยา
ชดमारคพิจารณ์ (ม.ต. พงศ์ ถนิตวงค์ ณอยุธยา)

การพระราชพิธีตรียัมปวาย ตรีปวาย

การพระราชพิธีตรียัมปวาย ตรีปวาย นั้นเป็นพิธีบ
ใหม่ของพราหมณ์ ตรงกันกับพิธีมะหะหฺร่าของพวก
แขกเจ้าเซน นับเป็นทำบุญตรุษเบดิยนับใหม่ จึง
เป็นพิธีใหม่ของพราหมณ์

พราหมณ์พวกซึ่งตั้งอยู่ในกรุงเทพ ฯ บัดนี้ ก็
เป็นเทือกเถาของพราหมณ์ ซึ่งมาแต่ประเทศอินเดีย
แต่ในขณะแต่ก่อน เมืองนครศรีธรรมราชเป็นเมือง
ใหญ่ข้างฝ่ายใต้ เรือถูกค้าไปมาค้าขายอยู่ทั้งต้อง
ฝั่งทะเล คือข้างฝั่งนี้เขาถึงเมืองนครศรีธรรมราช
ข้างฝั่งตะวันตกเข้าทางเมืองตรัง พราหมณ์จึงได้
เข้ามาที่เมืองนครศรีธรรมราชมาก แล้วจึงขึ้นมา
ถึงกรุงเทพ ฯ เป็นการสะดวกดีกว่าที่จะเดินผ่าน
เขตต์แดนพม่ารามัญ ซึ่งเป็นปัจจุามิตรของกรุง

เทพ ๆ คงลัดเล็ดทางอยู่ข้างฝ่ายเหนือ เพราะฉะนั้น
 เชื้อพราหมณ์ในเมืองนครศรีธรรมราชไม่มีต้นตุดจน
 ถึงบัดนี้ มีเทวดสถาน มีเจ้าซึ่งชั่วซึ่งพราหมณ์ยังคง
 ทำพิธี แต่เป็นอย่างย่อ ๆ ตามมีตามเกิด เช่นพิธี
 ครุยมั้พวายเอาแต่กระดานชนແ່ວนเป็นดังเขปเป็น
 ดัน ที่เข้ามาอยู่ในกรุงเทพ ฯ ในชั้นหลัง ๆ นั้นก็มีโดย
 มาก จนพูดดำเนินเป็นชาวนอกอยู่ก็มี เช่นพระครู
 อัครญาณบริบาลหลวงสุริยาเทเวศร์^๑ เดียวนเป็นต้น.
 ฤทธิเวทมนต์อันใดก็ไม่ใคร่ผิดแปลกกัน เป็นแต่
 เดือน ๆ ลงไปเหมือนพระดั่งมีในกรุงเทพ ฯ แดหัว
 เมือง ขรอยหัวเมืองข้างใต้ตั้งแต่เมืองนครศรี
 ธรรมราชขึ้นมา จะเป็นเมืองที่มีพราหมณ์โดยมาก
 จนเมืองเพชรบุรีก็ยังมีบ้านพราหมณ์ดังดื่บตระกูล
 กันมาช้านานจนถึงเดยวัน

๑ พระครูอัครญาณบริบาลคนนั้น ชื่อ เอียด หลวง
 สุริยาเทเวศร์ ชื่อรุ่ง ต่อมาได้เป็นที่พระครูอัครญาณ

ฤทธิ์ของพราหมณ์ที่นับถือพระเป็นเจ้าต่าง ๆ
 บางพวกรับถือพระอิศวรมากกว่าพระนารายณ์ บาง
 พวกรับถือพระนารายณ์มากกว่าพระอิศวร บางพวกรับ
 ถือพรหม บางพวกไม่ใคร่พูดถึงพรหม บัดนี้
 จะแต่เฉพาะพวกพราหมณ์ ซึ่งเรียกว่าไหรดาจารย์
 ซึ่งเป็นผู้ทำพระราชพิธีตรียัมปวายตรีปวาย อันเป็น
 ต้นเรื่องที่จะกล่าวแต่พวกเดียว พราหมณ์ไหรดา
 จารย์พวกนี้เป็นพราหมณ์ที่ดำริบใช้การพระราชพิธี
 ในกรุงสยามทั่วไป ตั้งแต่การบรมราชาภิเศกเป็นต้น
 เว้นไว้แต่ที่เกี่ยวข้อด้วยช้างจึงเป็นพนักงานพราหมณ์
 พิถีพิถัน พราหมณ์ไหรดาจารย์พวกนี้รับถือพระ
 อิศวรว่าเป็นใหญ่กว่าพระนารายณ์ นับถือพระอิศวร
 คล้ายพระยะโฮวหรือพระอาห์ล่าที่ฝรั่งและแขกนับถือ
 กัน พระนารายณ์นั้นเป็นพนักงานสำหรับแต่ที่จะอว
 ตารลงมาเกิดในมนุษย์โลก หรืออวตารไปในเทวโลก
 เอง คล้ายกันกับพระเยซูหรือพระมหะหมัด แปลก

กันกับพระเยซูแต่ที่อวดตาวไปแล้ว ย่อมทำร้ายแก่ผู้
 กระทำผิด คด้ายมหะหมัดซึ่งข่มขู่ให้มนุษย์ทั้งปวง
 ถ้อยคำสอนตามลัทธิของตน ควรจะเห็นได้ว่าคำสอน
 ทั้งสามนั้นมั่วรกเงาแก่มนต์อันเดียวกัน แต่คำสอน
 ของพราหมณ์เป็นคำสอนเก่ากว่าสองคำสอน ขวอย
 คนทั้งปวงจะถ้อยคำสอนามผู้สร้างโลกเช่นนั้นทวักน้อยแต่
 ก่อนแล้ว เพราะความคิดเห็นว่าสิ่งใดจะเป็นขึ้น
 เองไม่ได้ ย่อมมีผู้สร้าง การที่มนุษย์ทั้งปวงจะได้
 รับความชอบความผิดต้องมีผู้ลงโทษและผู้ให้บำเหน็จ
 เมื่อเห็นพร้อมใจกันอยู่อย่างนั้น จึงเรียกผู้อำนาจนั้น
 ว่า ศีวะ หรือยะโฮวา หรืออ้าห์ดำ ตามคำเนียง
 และภาษา ก็เพราะคำสอนพราหมณ์เป็นคำสอนเก่า
 ได้กล่าวถึงพระนารายณ์อันรับใช้พระอิศวรลงมาปราบ
 ปราบผู้ซึ่งจะทำอันตรายแก่โลกหนึ่งๆ เมื่อมีผู้คิด
 เห็นขึ้นว่าความประพฤติของมนุษย์ทั้งปวงในเวลานั้น
 ไม่ถูกต้อง ก็เข้าใจว่าตัวเป็นพระนารายณ์ผู้รับใช้

ของพระอิศวรลงมาสั่งสอน หรือปราบปรามมนุษย์
แต่กระบวนที่จะมาทำนั้นก็ตามแต่อัชฌาจารย์และความ
สามารถของผู้ที่เชื่อว่าอวตารมา หรือแก่ง
อ้างว่าตัวอวตารมา ด้วยความมุ่งหมายต่อประโยชน์
ซึ่งจะได้ในที่สุด อันตนเห็นว่าเป็นการดีการชอบ
นั้น พระเยซูมีความเย่อหยิ่งยกตนว่าเป็นลูกพระ
ยะโฮวา คือพระอิศวร แต่ไม่มีกำลังสามารถที่จะ
ปราบปรามมนุษย์ด้วยศาสตราวุธ ก็ใช้แต่ถ้อยคำ
สั่งสอนจนถึงอันตรายมาถึงตัว ก็ต้องรับอันตราย
ถึงไม่กางเขน พวกศิษย์หากก็ถือว่าเป็นการรับบาป
แทนมนุษย์ ตามอาการกิริยาซึ่งพระเยซูได้ประพฤติ
เป็นคนใจอารีมาแต่เดิม ตามความนับถือที่จะคิดเห็น
ไป ฝ่ายมเหหมัดเกิดภายหลังพระเยซู เพราะไม่สู้
ชอบใจในคำสั่งสอนของพระเยซู จนคิดจะเบียดเบียน
เบียดเบียนอยู่แล้วนั้น จึงสามารถที่จะเห็นได้ว่าซึ่งพระ
เยซูอ้างว่าเป็นลูกพระยะโฮวานั้นเป็นการเย่อหยิ่งเกิน

ไปแต่ไม่กล้าเชื่อ ทั้งการที่จะป้องกันรักษาชีวิต
 ตามทางพระเยซูประพาศมานั้น ก็ไม่เป็นการป้องกัน
 ได้ จึงได้คิดช่องลุ่มก้างค้ำศตราอาวูรปราบปราม
 ด้วยอำนาจแล้วจึงสั่งสอนภายหลัง อ้างตัวว่าเป็น
 แต่ผู้รับใช้ของพระเจ้าให้ อำนาจและความคิดลง
 มาสั่งสอนมนุษย์ทั้งปวง การซึ่งมนุษย์ทั้งปวงเชื่อ
 ถือผู้ซึ่งอ้างว่ารับใช้พระอิสริยยศหรือพระยะโฮวาพระเจ้า
 หาดลงมาเช่นนั้น ก็ด้วยอาศัยในคัมภีร์ของพราหมณ์
 ได้กล่าวไว้ว่าพระนารายณ์ได้รับใช้พระอิสริยยศลงมาเป็น
 คราว ๆ นั้นเอง จนถึงปัจจุบันเดี๋ยวนี้ยังไม่สิ้น
 ความคิดเห็นอย่างนี้ ยังมีมะหะด็อดตารลงมาตาม
 คำทำนายของมะหะหมัด มุ่งหมายจะประกาศแก่
 มนุษย์ทั้งปวงว่าเป็นอวตารตามอย่างเก่า แต่เป็น
 เวตาเคราะห์ร้าย ถูกคราวที่มนุษย์ทั้งปวงเจริญขึ้น
 ด้วยความรู้ไม่มีใครมีผู้ใดเชื่อถืออีก จนเราอาจทำนาย
 ได้เป็นแน่ว่า ดับไปภายหน้าพระอิสริยยศคงจะไม่อาจ

ใช้ใครลงมาได้อีก ถึงลงมาคงจะไม่มีผู้ใดเชื่อถือ

แต่ถึงว่าศาสนาทั้งสาม เป็น ศาสนา เดียว กัน ก็ด้อยความที่ดงกันอยู่ก็แต่เหตุผลที่เป็นรากเง้า แต่วิธีที่จะบูชาเลี้ยงดู และอาการ ความประพฤติของพระเป็นเจ้านั้น ย่อมเปลี่ยนแปลงยกโยกกันไป ตามความประพฤติที่จะเข้าใจง่ายในประเทศนั้น และตามจำนวนคนในประเทศนั้น ๆ ตกแต่งเรียบเรียงขึ้นกับบรรดาคัมภีร์สร้างโลกทั้งปวง ย่อมกล่าวถึงกิจการซึ่งพระเป็นเจ้าได้ทำนั้น แปลกประหลาดต่าง ๆ ตามแต่จะว่าไป ที่ไม่น่าทำไปทำก็มี ที่ควรจะทำได้เร็วไปทำช้า การที่เห็นว่าจะต้องทำช้าไปทำได้เร็ว ๆ การที่ไม่พอที่จะร่นวาก็ร่นวาก็ได้ต่าง ๆ การที่ไม่พอที่จะเพิกเฉยก็เพิกเฉย จะยกหยิบเรื่องมาอ้างก็จะชักให้ยืดยาวหนักไป จะขอย่นย่อข้อความลงตามความประสงค์ในเหตุที่จะกล่าวบัดนี้ว่า บรรดาหนังสือเรื่องใด ๆ ซึ่งเป็นของแต่งไว้แต่โบราณ ผู้

แต่งยอมมีความรู้และวิชาน้อย ด้วยยังไม่มีเวลา
 ที่ได้ทดลองสืบสวนเทียบเคียง การเท็จจริงให้ตัด
 ไป มุ่งหมายแต่ความดีอย่างหนึ่ง แล้วยังแต่ง
 หนังสือเรื่องราวตามชอบใจของตน ซึ่งคิดเห็นว่าจะ
 เป็นเหตุชักต่อใจคนให้นับถือมากขึ้น แล้วยังได้
 เชื้อพ้องคำสั่งสอนในทางที่ดีซึ่งเป็นที่มุ่งหมาย มิใช่
 จะกล่าวมุสาโดยไม่มีประโยชน์ จึงเห็นว่าเป็น
 การมีโทษอันใด เมื่อคิดเห็นเช่นนั้นแล้วจะเรียบ
 เรียงหนังสือลงว่าอะไรก็เรียงไปตามชอบใจ ไม่คิด
 เห็นว่าคนภายหลังจะมีวิชาความรู้มากขึ้น จะคัดค้าน
 ถ้อยคำของตน หรือแม้แต่เพียงนึกสงสัยประการ
 ใดไม่ ความคิดของคนแต่ก่อนเช่นนั้นก็ใช้ว่าจะ
 การผิดไปทีเดียว ด้วยเหตุว่ามนุษย์ทั้งปวงในเวลา
 นั้น ก็ยอมมีความรู้ความเห็นน้อยกว่าผู้ที่แต่งหนังสือ
 นั้น ต้องเชื่อถือหนังสือนั้นว่าเป็นความจริงความดี
 ดับถูกหลานต่อ ๆ มา ถึงว่าถูกหลานต่อลงมาภายหลัง

หลังจากนั้นถึงด้นเท่ให้บ้าง ก็เป็นความผิดใหญ่
 ที่จะหมิ่นประมาทต่อความ ประพฤติของ พระเป็นเจ้า
 แต่ผู้ซึ่งจะไม่คิดเลยเพราะเคยนับถือเสีย ตั้งแต่เกิดมา
 นั้นมีโดยมาก น้อยก็คงต้องดูมากไม่ได้อยู่เป็น
 ธรรมดา เพราะฉะนั้นก็มีการค้นหาพราหมณ์ หรือ
 พระยะโฮวา พระอำหตา จึงได้มีเรื่องราวและถ้อย
 คำที่ไม่น่าเชื่ออยู่ในนั้นทุก ๆ ฉบับ คำซึ่งข้าพเจ้า
 จะกล่าวต่อไปภายหน้านั้น บางที่จะดูเหมือนดื้อ ๆ
 พระเป็นเจ้าไปบ้าง จึงขอแสดงความประสงค์ไว้
 เสียแต่เบื้องต้นว่า ข้าพเจ้าไม่ได้คิดจะยกข้อทู่
 เกียงว่าพระเป็นเจ้ามีหรือไม่ในเรื่องที่จะกล่าวต่อไป
 เป็นอันยกเว้นเสียไม่กล่าวถึงในข้อนี้ทีเดียว เพราะ
 ใ้กาลที่จะกล่าวถึงและจะทู่เถียงกันในเวลานี้ ถ้า
 จะเป็นคำหมิ่นประมาทบ้าง ก็ไม่ได้คิดหมิ่นประมาท
 พระเป็นเจ้าอันจะมีอยู่จริงหรือไม่จริงนั้น เป็นแต่
 เห็นประหลาดในถ้อยคำของผู้ที่แต่งเรื่องราวอันไม่ยุติ

ด้วยเหตุด้วยผล เพราะเป็นการล่วงเวลาที่ควรจะใช้จึงเป็นการชบชั้นไปบ้างเท่านั้น เมื่อท่านทวงได้จำถ้อยคำที่กล่าวไว้แล้วจงอ่านเรื่องราวต่อไปนี้ไปเถิด

เมื่อจะว่าด้วยความประพฤติของ พระเป็นเจ้าทั้งปวง ซึ่งผู้อยู่ในประเทศใดต่างก็มี พระเป็นเจ้าก็ประพฤติพระองค์เป็นคนชาตินั้น ดังเช่นกล่าวมาแล้วนั้น พระอิศวรของพราหมณ์ที่อยู่ในกรุงสยามนี้ประพฤติพระองค์เป็นอย่างชาวอินเดีย คือไม่ด้วยเนื้อสัตว์ ไบรตข้าวเม่า, ข้าวตอก, กถ้วย, อ้อย, มะพร้าว, เผือก, มัน, นม, เนย ตามที่พวกพราหมณ์ในประเทศอินเดียกินเป็นอาหารอยู่ แะถือกันว่าพระอิศวรนั้นเป็นพระคุณ คือเป็นผู้ที่จะลงเคราะห์เทพตามมนุษย์ยกย่องมาทั่วไป ไม่มีที่จะลงโทษแก่ผู้ใด โดยจะต้องทำบ้างก็เป็นการจำเป็นโดยเสียไม่ได้ หลง ๆ ถืม ๆ เช่นครึ่งปราบครึ่งบูว่าเป็นตน เมื่อ

แสดงศรไปไม่สำเร็จแล้ว ก็ไม่ตั้งความเพียรที่จะทำ
ต่อไป มอบธุระให้พระนารายณ์เสียทีเดียว โดยว่า
มักจะทรงกริ้วโกรธจนมกำนัลที่มีความผิดเล็กน้อย
ในการปฏิบัติวัดถากมีจุดตะเกียงเป็นต้น จะด่าป
ดรรค์ให้ตงมาทนต์ทุกขทรมานโดยกำลังกริ้วครั้งหนึ่ง
ก็ยิ่งทรงพระเมตตาให้มกำหนดพันโทษ และให้
เป็นประโยชน์แก่การเรื่องอื่น มีให้เป็นเมียบहुमान
เป็นรางวัล และบอกหนทางพระรามเป็นต้น เพราะ
พระอิศวรเต็มไปด้วยความกรุณา ไม่เลือกกว่าคนดี
หรือคนชั่ว เพราะใครไปตั้งพิธีรีตองจะขออันใด
ก็ได้สัมปรารภนา จะไปดีหรือไปชั่วตามแต่ตัวผู้ได้
ไป เพราะพระทัยดีมีอันใหม่อยู่เป็นนิจจังนี้ จึง
ได้มีพระนามปรากฏว่าพระคุณ

ส่วนพระนารายณ์มีพระอาการตามที่กล่าวไว้ เมื่อ
อยู่ปกติเดิมอยู่อมบรรทมอยู่ในกวางทงเตนนันเป็น
นิตย์ ต่อเมื่อเวลาดำมีการอันใดซึ่งพระอิศวรจะ

ต้องการ รับสั่งให้ไปปราบปรามผู้ซึ่งประทุษ
 ร้ายแก่โลกทั้งปวงจึงได้ปลุกขึ้น เพราะฉะนั้นพระ
 นารายณ์จึงเป็นแต่ผู้ทำลาย ที่สุดโดยปลุกขึ้นเพื่อ
 การมกตเช่นได้กัณฑ์พระชนธกุมาร ก็ทรงขัดเคือง
 บริภาษจนพระเคียรพระชนธกุมารหายไป พระอิศวร
 ต้องซ่อมแซมแก้ไขด้วยศรัทธาข้าง เพราะเหตุฉะนั้น
 จึงมีคำกล่าวว่ พระนารายณ์ยอมไม่ประสิทธิ์พรอวย
 ถว้สัตว์มกตแต่สักครั้งหนึ่งเลย ที่สุดจนเครื่อง
 บูชาในเวดาพระราชพิธีตร้ปวาย ก็ห้ามมิให้นำมา
 ถวายด้วยกถุพิศม์ จะแจกให้แก่ผู้ดื่มน้ำก็ไม่ได้
 ต้องแจกให้แก่ยาจกวรรณิพก และถือกันว่าถ้าวัน
 แรม ๕ ค่ำซึ่งเป็นวันส่งพระนารายณ์นั้นต้องวันพิศม์
 มักจะเกิดเหตุตรีพ่นแทงกันชุกชุม (เพราะเดือนมืด
 คนไม่ใคร่ไปดู) พราหมณ์ทั้งปวงต้องระวังกันเป็น
 กวดขัน เพราะพระนารายณ์เป็นพนักงานแต่ต่าง
 ฆตายนั่น จึงได้มีนามปรากฏว่าพระเดช เป็นคู่

กันกับพระคุณ

ส่วนพระมหาวิมเนศวรนั้น คือพระชนกุมารซึ่ง
พระเคียรเป็นช้าง เป็นโอรสพระอิศวร เป็นครูช้าง
พราหมณ์ย่อมนับถือโดยฤทธิเดชของพระองค์เอง
บ้าง โดยจะให้ลูกพระทัยพระอิศวรเป็นการดัดพิ
บ้าง จึงเป็นพระเป็นเจ้าองค์หนึ่ง

เทวสถานซึ่งเป็นของสำหรับพระนครจึงทำเป็น
สามสถาน สถานหนึ่งพระอิศวร สถานกลางพระ
มหาวิมเนศวร อีกสถานหนึ่งพระนารายณ์ การพระ
ราชพิธีตรียัมปวายและตรีปวายนี้ ทำที่เทวสถาน
ทั้งสามนี้

ความมุ่งหมายของการพิธีตรียัมปวายที่ทาน ว่า
พระอิศวรเป็นเจ้าได้ตั้งลงมาเยี่ยมโลกปีละครั้ง ครั้ง
หนึ่งกำหนด ๓๐ วัน วันเดือนอายุชน ๗ คำเป็นวัน
ได้ตั้งลงมา แรมค่ำหนึ่งเป็นวันได้ตั้งกลับ ค่อนั้นใน
วันค่ำ ๑ พระนารายณ์ได้ตั้งลงมา แรม ๕ คำได้ตั้ง

กตัญญู การที่เดือนมาเดือนนี้เกินกำหนดซึ่งได้ตั้งลง
 มาแต่ก่อนก็จะไม่เป็นการยากอันใด ด้วยพรหมณ์
 ย่อมถือตัวว่าเป็นผู้ถือประเจ็ดวรรคคล้ายกันกับไปป์
 เมื่อไม่อ่านเวทเปิดประตูถวาย ก็เล็ดจ์ไม่ได้อยู่เอง
 การซึ่งรับรองพระอิศวรรัน ก็จัดการรับรองให้เป็น
 การตักนุกกริกครันตามเรื่องราวที่กล่าวไว้ คือมี
 เทพดาทั้งห้ามาเฝ้าประชุมพร้อมกัน เป็นต้นว่า
 พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระธรณี พระคงคา ซึ่ง
 พรหมณ์ทำเป็นแผ่นกระดานมาฝังไว้หน้าชมรม โดก
 บาททั้งสี่ก็มาเด่นเชือกคดได้ซึ่งเข้าถวาย พระยานาค
 หรือเทพดาว่ากันเป็นสองอย่างอยู่ก็มารำแดงพ่นน้ำ
 หรือดำดน้ำถวาย บรรดาในการพระราชพิธีตรียัม
 พวายล้วนพระอิศวรรัน เป็นกรกริกครัน มีผู้คน
 ไปรับแจกข้าวตอกข้าวเม่าที่เหลือจากสังฆวงดังเว
 เป็นสวัสดิมงคล

แต่ส่วนการพระราชพิธีตรีปวายของพระนารายณ์

นั้น^๕ทำการเงี้ยบ ด้วยพระองค์ไม่โปรดในการ
ไซไซเอต^๕ มี^๕พื้นเป็นโบราณอยู่ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว
นั้น^๕ ความมุ่งหมายของการพระราชพิธีมีความนิยม
ดังกล่าวมา^๕

มีความพิศดารในกฎมณเฑียรบาลแต่เฉพาะว่า
ด้วยเรื่องตำนาน คือสร้างมูรธาภิเศกอย่างเดียว ลง
ท้ายไปว่าด้วยเรื่องถวายอุชุบ ก็เป็นบรรยายแต่ข้อ
พนักงานผู้รับ หาได้ความชัดเจนอย่างไรไม่ แต่ข้อ
ซึ่งว่าพิธีกรรมถวายมูรธาภิเศกด้วย^๕ เป็นการ
เลื่อนลอยไม่ได้ยินในที่อื่น ถึงในพระราชพิธีที่นับ
ว่ามีตำนาน ๑๗ อย่างก็ไม่มีพิธีกรรมถวาย แต่ถ้าจะ
คิดดูตามเวลาที่พระเจ้าแผ่นดินทรงนับถือได้ยศศักดิ์
มาก อย่างเช่นพระนารายณ์มหาราช ก็จะเป็นด้วย
ทรงรับมัยในพระนามว่าเป็นพระเป็นเจ้า จนคนเห็น
ปรากฏว่าเป็นดีกร หรือเป็นด้วยทรงเด่นวิชาอ้าง
มาอยู่คงกระพันชาตรีเพ็ดเพดินไปอย่างใด จนมี
จดหมายแห่งหนึ่งได้กล่าวไว้โดยคำชัดเจนว่า สม

เต็จพระนารายณ์เป็นเจ้าทรงนับถือไสยศาสตร์มากกว่า
 พุทธศาสดันต^{๔๖}นี้ เมื่อจะเทียบดูเหตุผลซึ่งมีปรากฏ
 อยู่ในพระราชพงษาวดารที่คนเป็นอันมากได้อ่านก็จะ
 พอเห็นได้ว่า คำที่กล่าวด้วยเรื่องทรงนับถือไสย
 ศาสตร์นั้น จะไม่เป็นคำที่กล่าวโดยไม่มีมูลที่เดี่ยวนัก
 คือได้ทรงสร้างเทวรูปหุ้มด้วยทองคำทรงเครื่องดงยา
 ราชาวดีประดับหัวแหวน สำหรับตั้งในการพระราช
 พิธีเป็นหลายองค์ และในการพิธีตรียัมพวายก็เป็น
 อันปรากฏชัดว่าได้เสด็จไปตั้งพระเป็นเจ้าถึงเทวสถาน
 ทุกปีมิได้ขาด จนถึงเวลาที่มิเหตุอันเข้าใจว่าพระ
 ไตรภูวนาภิตยวงษ์ คิดจะประทุษร้ายในวันซึ่งเสด็จ
 ตั้งพระเป็นเจ้าแน่ชัดแล้ว ก็ยังรับสั่งว่าจะทำอย่าง
 ไรก็ตามเถิด แต่จะไปตั้งพระเป็นเจ้าให้ถึงเทวสถาน
 จงได้ มีพระยานเจ้อคำที่เขากล่าวไว้^{๔๗}นี้จะพอสนับสนุน
 นิษฐานได้ว่าพระนารายณ์เป็นเจ้าทรงนับถือไสยศาสตร์
 (ถึงไม่ยิ่งกว่าตามที่เขาก็คงจะ) มาก ก็ประเพณี

พระเจ้าแผ่นดินซึ่งจะทำการบรมราชาภิเษก เป็
 หน้าแต่รับพระสุพรรณบัตรแล้วก็ต้องทรงรับสังวาล
 พราหมณ์ อันมหाराชครพิษฐ์ประดิษฐานถวายทรง
 ก่อนที่จะรับเครื่องราชกกุธภัณฑ์ทั้งปวง นับว่า
 เหมือนบวชเป็นพราหมณ์ ดำเนิน ครึ่งหนึ่งทุกพระ
 องค์ ก็ในพิธีตรียัมปวายนี้พราหมณ์ทั้งปวงต้อง
 ถนอมกายสระเกล้าเพื่อจะรับพระเป็นเจ้าด้วยกัน ถ้า
 พระเจ้าแผ่นดินทรงรู้ดีก็พระองค์ว่าเป็นพราหมณ์อยู่
 หน่อยๆ หนึ่งเช่นนั้น จะสร้างมูรธาภิเษกจริงดังว่าได้
 ดอกกระมัง

ในจดหมายคำให้การขุนหลวงหาวัด ที่ตรงนี้
 ดูเถอะๆ ไม่ได้ออกชื่อพิษฐ์ตรียัมปวาย แต่พรรณนา
 ถึงเรื่องเล่าซึ่งซ้ำกับซึ่งซ้ำและพระยาพดเทพยอินซึ่งซ้ำ
 ต้องยืนต้นเดี่ยว ยืนดองต้นถูกริบเป็นต้น ไม่มีข้อ
 ความละเอียดว่าด้วยแห่แห่นหรือการพิธีในเทวสถาน
 ประการใด แต่การสร้างมูรธาภิเษกตามซึ่งกล่าว

วันนี้ไม่ได้มีในกรุงรัตนโกสินทร์เลย การที่เป็น
อยู่ในปัจจุบันนี้คงต้องจะกล่าวต่อไปข้างหน้า

แต่ก่อนมาเป็นแต่พิชิตพราหมณ์ พระราชทาน
เงินแต่ละฝั่งช่วยแต่มีภาระแห่งตามสมควร แต่
ครั้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงเห็นว่าพินธุเหมือนพิชิตมะหะหรำของแขกเจ้าเซ็น
และวิสาขบูชาในพระพุทธศาสนา เป็นพิธีใหญ่สำหรับ
พระนคร อยู่ข้างจะทรงเป็นพระราชธุระมาก จึงได้
โปรดให้มีพิธีสงฆ์เพิ่มเติมขึ้นด้วย พระสงฆ์รับ
พระราชทานฉันที่พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ในวัน ๗ ค่ำ
เวลาเช้าซึ่งเป็นวันทอดพระเนตรแห่กัณฑ์ ได้ตั้ง
ออกเตียงพระเลี่ยมแล้วพอทันเวลาแห่กัณฑ์ พระ
สงฆ์ฉันพร้อมกันทั้ง ๑๕ รูป คือพระราชาคณะ ๓ รูป
พระพิชิตธรรม ๑๒ รูป มีเครื่องไทยทานสังข์, ร่ม,
รองเท้าว, หมากรุก, ชูบเทียน และมีกระจาดข้าวเม่า,
ข้าวคอก, เผือก, มัน, กกล้วย, อ้อย, มะพร้าว, น้ำตาลทราย

ถวายให้ต้องกันกับการพิธี เวตากดางคั่นในวันขึ้น
 ๗ ค่ำ ขึ้น ๘ ค่ำ ขึ้น ๙ ค่ำ แบ่งส่วยมณฑลในพระ
 อุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามวันละ ๕ รูป พระ
 ราชาคณะรูป ๑ พิธีกรรม ๔ รูป ทุกคืน ในชั้นแรก
 เสด็จพระราชดำเนินออกทุกคืน แต่ภายหลังมากก็
 จืด ๆ ไป การที่เสด็จออกนั้นนับเป็นแทนเสด็จเทว
 สถานซึ่งพระเจ้าแผ่นดินในกรุงเก่าเสด็จทุกปี ที่หน้า
 พระพุทธปฏิมากรแก้วมรกต มีพานข้าวตอกมะพร้าว
 ถวายอ้อยตุงบูชาเหมือนอย่างเช่นพราหมณ์ตั้งที่หน้า
 เทวรูปในเทวสถาน ทรงจุดเครื่องนมัสการแล้ว
 ราชบัณฑิตอ่านคำบูชา แด่ดวงพระราชดำริในเบื้อง
 ต้นที่ทรงเห็นว่าการพระราชพิธีสมควรจะเนื่องด้วยพระ
 พุทธศาสนา แล้วยังได้ว่าสรวลเสัริญพระพุทธคุณ
 ถวายข้าวเม่าข้าวตอกผลไม้ต่าง ๆ เป็น ๓ ครั้ง มี
 ข้อความต่าง ๆ กันถ้อยอย่างก็พราหมณ์ยกอุบลถวาย
 พระเป็นเจ้า เมื่อจบคำบูชาถวายข้าวตอกนั้นแล้ว

จึงได้สดมภ์ต่อไปทั้งสามวัน ครั้นวันแรม ๕ ค่ำ
เริ่มพระราชพิธีตรียัมปวายก็มีพระสงฆ์รับพระราชทาน
ฉันพระราชทานไทย ๑ รามัญ ๑ พระครูปริตไทย ๔
รามัญ ๔ ถวายเครื่องไทยทานเหมือนอย่างพระราช
พิธีตรียัมปวาย เวลาค่ำสดมภ์ที่พระอุโบสถวัด
พระศรีรัตนศาสดาราม แต่ไม่มีคาบบูชาเจือ อยู่ข้าง
จะบำบัดพิศม์หน่อย ๆ การพิธีสงฆ์ที่เกี่ยวข้อง
พิธีมีย่อยเท่านี้

ในการพระราชพิธีนี้ต้องมีข้าราชการผู้ใดผู้หนึ่ง
ซึ่งรับที่ด้อมมติว่าเป็นพระอิสริยยศเป็นเจ้าลงมาเยี่ยมโลก
ตามที่พราหมณ์คอยอยู่นั้น ตำแหน่งผู้ซึ่งรับที่ด้อมมติ
นี้ แต่ก่อนเคยคงอยู่ในเจ้าพระยาพลเทพ ซึ่งเป็น
เกษตราธิบดีผู้เดียว เป็นตำแหน่งเดิมแต่ครั้งกรุงเก่า
มาจนตลอดถึงรัชกาลที่ ๓ ในกรุงรัตนโกสินทร์
ข้างตอนต้น ครั้นตกมาตอนปลายเจ้าพระยาพลเทพ
(ฉิม) ถึงอสัญญกรรม ไม่ทรงตั้งเจ้าพระยาพลเทพ

ต่อไป โปรดให้เจ้าพระยานิกรบดินทร์ ซึ่งยังเป็น
 พระยาราชสุภาวดีขึ้นชิงช้าแทนปีหนึ่ง ต่อไปก็เปลี่ยน
 เป็นเจ้าพระยาธรรมมาชิกรณ (เดื่อ) ซึ่งยังเป็น
 พระยาราชนิกรเป็นผู้ขึ้น มีคำเล่าว่ารับสั่งให้ข้าราชการ
 ออกมาดูเห็น ครั้นเวลาได้จัดออกขุนนางรับสั่ง
 ถามว่างามอย่างไรบ้าง มีผู้ทูลว่างามเหมือนห่อพระ
 อังคาร ต่อไปเป็นเจ้าพระยาอมราช (ศุข) เมื่อ
 ยังเป็นพระยาสุรเสนาได้ขึ้นชิงช้า แต่ไม่เปลี่ยนทุกปี
 ขึ้นปีหนึ่งแล้วก็ช้า ๆ ไป ต่อถึงรัชกาลที่ ๔ ทรง
 พระราชดำริเห็นว่าเจ้าพระยาพลเทพต้องแห่ทุกปี
 ปีละ ๒ ครั้งก็เผื่อนักจน กระบวนแห่ก็กรองกรอย
 เป็นการโกโรโตะต่อไปไม่ครึกครื้น แต่ก่อนมาท่าน
 เสนาบดีข้าราชการผู้ใหญ่อื่น ๆ ยังมีช่องมีคราวที่
 ต้องถูกแห่ระดำนานใหญ่ ครั้นเมื่อเกิดพระราชพิธี
 คเชนทศัสดำนานขึ้นแทนการระดำนาน ท่านเสนาบดี
 เสนาบดีข้าราชการทั้งปวง ก็เป็นอันไม่มีที่จะได้โอกาสแห่

แหนอันใดให้เป็นเกียรติยศอย่างแต่ก่อน หนึ่งบางที
 ก็เป็นที่บั่นทอนว่าต้องถูกแห่ทุกปี ต้องแจกจ่ายเตียง
 ครอบบรรณเป็ดทองเงินทองไปมาก จึงทรงพระราช
 ดำริเห็นว่าข้าราชการผู้ใหญ่ที่ได้รับพระราชทานพาน
 ทอง เป็นผู้ได้รับยศประโคมกลองชนะมีบโทนแห่
 ควรจะให้ได้แห่ให้เต็มเกียรติยศเลยคนละครึ่งหนึ่ง ๆ
 จึงได้โปรดให้ข้าราชการที่ได้รับพระราชทานพานทอง
 เป็ดยืนกันยืนชิงช้าบตะคน บางท่านที่มีคุณพิเศษ
 ต่าง ๆ ก็พระราชทานเสด็จบ้าง ถอดบ้าง ถ้าพอ
 โหมดเกี้ยววงยาบ้าง เป็นการเพิ่มเติมพิเศษขึ้นกว่า
 ตามัญ จึงเป็นธรรมเนียมติดต่อมาจนถึงรัชกาล
 ปัจจุบันนี้

ข้าราชการผู้ซึ่งต้องยืนชิงช้านั้น ต้องกราบทูล
 ถวายบังคมตาเข้าพิธีก่อนหน้าที่จะไปยืนชิงช้า คนที่
 เข้ากระบวนเป็นคนจ่ายกำหนดอยู่ใน ๘๐๐ คือตำรวจ
 ถวมนเสื้อขาวรัดคอดือหวายเส้น ๑๖ ดาบเขน ๓๐

ดาบได้ให้ ๓๐ ดาบดิ่ง ๓๐ ดาบสองมือ ๓๐ พร้า
แปะก๊าก ๓๐ ดาบชะเคย ๓๐ ล้อมทางเก่งรวเดื่อแดง
หมวกหนัง ตำรวจล้อมเดื่ออดตัดดีโพกผ้า ๑๘ คน
บโทน ๓๐๐ เป็นคนในครัว นุ่งตาโองคาดผ้าลายรว
เดื่อบัดเตงมัดคู้เขี้ยว ตะพายกระบี่เหล็ก ขุนหมื่น
๒๐๐ เดื่ออย่างน้อยแพรดีต่าง ๆ นุ่งม่วงโพกแพร
ขลิตทองตะพายกระบี่ฝักทองเหลือง ตำรวจขุนหมื่น
๕๐ นุ่งยกเดื่อเข้มขาบ โพกแพรขลิตทอง ตะพาย
กระบี่ฝักเงิน กตองชนะ ๓๐ คู่ล้อมเดื่อแดง จำปี ๑
เดือรวคุมปแดง กรวชิงแดงหน้า ๒ คัน หหลัง ๒ คัน
ล้อมเดื่อมัธูว์ ทางเก่งปุม . คนหามเล็ดียงโองไฟ
หาม ๑๒ คน ทางเก่งมัดคู้ เดื่อขาว คาดเกยว
คู่เกียง ๘ คน หดวงไนกรมท่า ๒ กรมเมือง ๒
กรมวัง ๒ กรมนา ๒ แต่งตัวนุ่งสนับเพลา นุ่งยก
เดื่อเข้มขาบโพกคาด อภิรมกันดั้บทแดง ๑ บัง
ตะวัน ๑ ล้อมเดื่อมัธูว์วาง เก่งแดง รวหลัง

ขุนหมื่น ๕๐ แต่งตัวเป็นอย่างข้างหน้า หว่างรวิทนาย
 ของตัวเองคืบตะ ๖ คน นุ่งผ้าไหมจีน เสื้อเข้มขาบ
 อัดดัด คืบที่ ๑ ที่ ๒ ถือตากระบี่ คืบที่ ๓ ที่ ๔
 ที่ ๕ ถือเครื่องยศ ค่อนันไปถือนอกง้าวทวนเป็น
 คืบ ๆ ค่อไปเป็นทนายเดวอีก ๒๐๐ ตามแต่จะมี
 ร้วนอกถือบีได้หว่าย ๓๐ ถือนง้าว ๓๐ กระบองหุ้ม
 ปดาบ ๓๐ ถือนทิว ๓๐๐ ทิวนเคยมี่มาแต่โบราณ
 ไม่เคยขาดเคย ส้มมตึกันว่าถูงป็น แต่ที่จริงถูกลูก
 ดมสับคืบปลิวก้งามค้อยู่ กระบวนที่เกณฑ์กำหนด
 เพียงเท่านั้น แต่ผู้ซึ่งต้องให้คิดแต่งกระบวนตามกำลัง
 ของตัวเอง เพิ่มเติมเป็นกระบวนหน้าบ้างกระบวน
 หหลังบ้าง ถึงต้องพันด้ามพันจันด้นพันคนก็มี

อนึ่งมีธรรมเนียมเกิดใหม่ คือใครเป็นผู้ต้องให้
 ได้รับราชการอยู่ในกรมใด ก็ทำทรงเป็นรูปตรา
 ตำแหน่งเย็บลงในผ้าสีตุ้มแดง นำไปหน้ากระบวน
 เป็นของเกิดชนเมือมัทหารให้เด็ดจถือนง้าวหน้า ก็

น่าจะเอาเจ้าพระยาบรมราชมากกว่า แต่เห็นจะเป็นมา
เพราะง่ายที่ได้เคยแล้วจึงได้รวมอยู่คนเดียว

วันขึ้น ๗ ค่ำ เวลากลางคืน ตั้งกระบวนแห่แก้ววชิรา
บุรณ ไปตามทางถนนรอบกำแพงพระนครเดิยวด
ถนนบำรุงเมือง ในวันแรกหยุดพักโรงมานพหรือ
“มาพก” ปลุกไวยุริยเชิงสะพาน นอกเขตกำหนด
เขตต์ พราหมณ์นำกระดานชิงช้าซึ่งสมมติว่าจะไป
แขวนมารับพระยา เมื่อพระยามาถึงโรงมานพแล้ว
ก็นำกระดานนั้นกลับคืนไปไว้ในเทวสถานแล้วปล่อย
กระดานชิงช้าจนไว้ที่เสาศิงช้าเสร็จแล้ว เอาเชือก
รัดให้ตั้งติดอยู่กับเสานั้นลง สมมติว่าเขากระดาน
แผ่นที่เขาไปเก็บไว้ในเทวสถานขึ้นไปแขวนแล้วจึงได้
รดน้ำสังข์จนเต็มเสร็จแล้ว นำพระยาไปที่ชมรม
โรงชมรมนั้นทำเป็นปราโมทย์คาดผ้าขาวเป็นพาดานมี
ม่านตามด้าน กลางชมรมตั้งราวไม้ไผ่หุ้มผ้าขาว
สำหรับนั่งราวหนึ่ง สำหรับพิงราวหนึ่ง นำพระยา

เข้าไปนั่งที่ราว ยกเท้าขวาพาดเข้าซ้าย เท้าซ้ายยัน
 พนัก มีพราหมณ์ยืนข้างขวา ๔ คน ข้างซ้ายเกณฑ์
 หดวงในกรรมมหาตไทย ๒ คน กรมพระกระดาไหม
 ๒ คนไปยืน มีพราหมณ์เบียดซ้ายอยู่เบื้องหน้า ๒ คน
 เมื่อพระยาไปถึงชมรมแล้ว ตั้งรูปเทียนไปบูชาพระ
 ศรีด้ายกมุนีในวิหารวัดสุทัศน์ทั้งเวลายาวเข้าเย็น เมื่อ
 แต่ก่อนที่ข้าพเจ้าไปดูลูก เห็นตัวพระยาเข้าไปในวัด
 นมัสการพระถึงวิหารทีเดียวก็มี เวลาที่ไปในนั้น
 กอดองชนะคือนำหน้าเข้าไป แด่คือนำกดับออกมา แต่
 ภายหลังเห็นว่าไม่ได้เข้าไป เห็นจะเป็นยอกันคง ด้วย
 ได้ตั้งออกเย็นจะไม่ทันเวลาดำซึ่งเข้าเป็นคั้น จึงได้เคย
 เดือนไปที่เดียว นาควันซึ่งได้ซึ่งเข้ากระดานละ ๔ คน
 ๓ กระดาน มีเต้าไม้ไผ่ปดายผูกถุงเงินปักไว้ กระ
 ดานแรก ๓ คำดัง กระดานที่สอง ๑๐ บาท กระดาน
 ที่สาม ๒ คำดัง นาควันซึ่งได้ซึ่งเข้านั้นแรกขึ้นไปนั่ง
 ถวายบังคมแด่นั่งได้ไปจนซึ่งเข้าโยนแรงจึงได้ถูกชน

ขึ้น คนหน้าคอยคาบเงินที่ถูกไถ้นไปตายไม่ คนหลัง
 คอยแก้ท้ายให้ตรงเตาเงิน ครั้นไถ่ชิงช้าเสร็จ ๓
 ภาระงานแล้ว ตั้งกระบวนกัณฑ์มาตามถนนบำรุงเมือง
 เดียววงดนตรีทองด้นามไชย เมื่อกระบวนแห่มาถึง
 หน้าวัดบพิตร ภาระงานที่ถืออาวูรต้องกลับปลายอาวูร
 ลง แต่ก่อนมากไม่ได้มีเสด็จพระราชดำเนินออกทอด
 พระเนตรเลย พึงมีชนในรัชกาลที่ ๔ เมื่อเสด็จ
 มาถึงท้ายพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ พระยาแดงจาก
 เสด็จยังเดินมา จนถึงหน้าพระที่นั่งที่ปูเสื่ออ่อนไว้
 ถวายบังคมพระราชทานผลกัณฑ์ ๒๐๐ ผล ถวาย
 บังคมอีกครั้งหนึ่ง แล้วเดินไปจนถึงท้ายพระที่นั่ง
 ชนเสด็จกลับไปที่ชมรม วัน ๘ ค่ำ เป็นวันเว้น มี
 แต่พิธีพราหมณ์ วัน ๙ ค่ำ ตั้งกระบวนแต่วัดราช
 บุรณมาค้อยอยู่หน้าวัดพระเชตุพน เวลาค่ำจึงออก
 ให้เรียกกระบวนแห่เมื่อใดจึงได้เดินกระบวน หยุด
 ถวายบังคมแด่พระราชทานผลกัณฑ์ ๒๐๐ ผล

เหมือนอย่างวัน ๗ คำ กระบวนเดินไปเดี่ยวออก
ถนนบำรุงเมือง พักที่โรงชมรมที่หนึ่งข้างตะวันออก
เหมือนวัน ๗ คำ แต่ไม่ต้องพักโรงมานพ แต่ไม่
ต้องมีกระดานมารัย ด้วยเขนอนอยู่เสร็จแล้ว นาดิวัน
ได้ชิงช้า ๓ กระดาน เงินที่ผูกปลายไม้ก็เท่ากันกับ
วันแรก เมื่อได้ชิงช้าแล้วนาดิวันทั้ง ๑๒ คนยกขันที่
เรียกขันดำคร มี่น้ำเต็มในขันมาตั้งหน้าชมรม ว่า
เล่นง่าตน้ำกันครบด้ามเล่นง แล้วพระยาย้ายไปนั่ง
ชมรมที่ ๒ ที่ ๓ นาดิวันก็ยกขันตามไปว่าเล่นงที่หน้า
ชมรม ลำตน้ำแห่งละด้ามเล่นง ๆ เป็นเสร็จการ
แห่กลับลงไปตามถนนบำรุงเมืองข้างตะวันออก เดี่ยว
ถนนริมกำแพงพระนครไปที่ประชุมหน้าวัดราชบูรณ
ในการยื่นชิงช้ามีเงินเบญเฑียรของหลวงพระราชทาน
สิบตำดิง พระยาผู้ยื่นชิงช้าเคยแจกคู่เคียงคนตะตำดิง
หนึ่ง คือนายคนตะกึ่งตำดิงบ้างบาทหนึ่งบ้าง นายรอง
คนตะ ๒ ตำดิง ไพว์แจกคนตะตำดิงเล่มมอหน้า ถ้ามี่

กระบวนมากก็ต้องลงทุนรอนกันมาก ๆ ทั้งเงินที่เข้า
โรงครัวเลี้ยงแดเงินแจก แดผ้าถุงห่มเครื่องแต่งตัว
กระบวนเพิ่มเติมบ้าง

ในการได้ชิงช้าง เคยมีเจ้านายเสด็จไปทอดพระ
เนตรเนื่อง ๆ เมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่ง
เกล้าเจ้าอยู่หัว กรมหมื่นอับสรสูดดาเทพเสด็จครั้ง
หนึ่ง เจ้านายฝ่ายในก็ตามไปมากด้วยกัน ในแผ่นดิน
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าลูก
เธอเสด็จทุกปีมิได้ขาด เสด็จไปเป็นกระบวนช้าง
บางครั้งเวลาเย็นถึงทรงเกยวทรงนมก็มี แต่ที่
เป็นปกติแดเวลาเช้าั้น ทรงยก คาดแพรด์ติด
ขดียบทอง ทรงสรว้อยประแจ ข้าพเจ้าเคยเป็นผู้ไป
อยู่เสมอไม่ขาด ความที่อยากไปดูนั้นก็ใจเต็มเกือบ
นอนไม่หลับ แต่ความหมั่นเบื้อเครื่องแต่งตัวนั้น
ก็เป็นที่สุดที่แล้ว ยังเวลาแต่งตัวเช่นนั้นแต่ก่อนไม่
ใช้สวมเดื่อ เล่นผัดฝุ่นกระเชอนั่งไปบนหลังช้าง ถ้า

ถูกบีบที่หนาวจนขึ้นไปตลอดทาง ยังจำก้นอายรด
ชาติได้อยู่ ถ้าเวดาเจ้านายเล็ดจ์เช่นนั้น ไปประทับ
ที่ศาลาวัดสุดท้ายหลังตะวัน ออกแห่ง ประตูพระวิหาร
ที่เป็นพลับพลาเปิดองเครื่อง ผู้ซึ่งกำกับไปมักจะ
บังคับให้แหวกม่านหลังชมรมให้ได้เห็นตัวพระยา
แต่ได้คนที่ไปยืนมุงเป็นกลุ่มให้แหวกช่อง เมื่อถึง
เวดารำเด่นงมักจะให้เขียงขันมาอยู่ข้าง ๆ ชมรม
ด้วยศาลาที่คั่นอยู่หลังชมรม ในแผ่นดินปัจจุบันนี้
ก็มีลูกเธอไปคูดอยู่เนื่อง ๆ เป็นกระบวนข้างบ้าง รก
บ้าง วอบ้าง เป็นการปัจจุบันไม่ต้องเล่า

ส่วนการพระราชพิธีที่พรหมณท่านั้น ตั้งแต่วัน
ขึ้น ๖ ค่ำ บรรดาพรหมณทั้งปวงประชุมกันชำระ
กายผูกพรต คือคาดเชือกไว้ที่ต้นแขนข้างหนึ่งเป็น
วันจะตงพิธี ตงแต่นั้นไปต้องกินถั่ววา ไม่กินเนื้อ
สัตว์แต่ไม่อยู่ด้วยภรรยา พรหมณทั้งปวงผูกพรต
อยู่ ๓ วัน คือตั้งแต่วันขึ้น ๗ ค่ำ ๘ ค่ำ ๙ ค่ำ พัน

นั้นไปก็ออกพรต เว้นไว้แต่พระมหाराชครูพิทักษ์ที่เป็น
 ผู้จะทำพิธีต้องผูกพรตไปตลอด ๑๕ วัน แดนอน
 ประจำอยู่ในเทวสถาน ไม่ได้กลับไปบ้าน ครั้นวัน
 ขึ้น ๗ ค่ำ เวลารุ่งเช้า พระมหाराชครูอ่านเวทเปิด
 ประตูลีลาแล้วไกรลาสศิลาโดย เชิญพระเป็นเจ้า
 เสด็จลง แล้วจึงได้ไปรับพระยาที่โรมานพตามซึ่ง
 กล่าวมาแล้วนั้น เวลาค่ำเป็นเวลาดำพระราชนิพนธ์
 ทำอวิสูตรชำระกายจนเจิม แต่ทำกระดูกข้อคัม
 ศูรย์อ่านคำสำหรับแกว่งรูปเป่าสังข์บูชาเสร็จแล้ว มี
 พราหมณ์คู่สัตว์ยืนเรียงซ้อนต่อ ๆ กัน ๕ คน ยก
 พานเข้าตอกสัตว์คนละบท วรรคต้นชื่อมหาเวศตัก
 วรรค ๒ คนที่ ๒ สวด เรียกโกรายะตัก วรรค ๓
 คนที่ ๓ สวด เรียกถาวรเวศตัก วรรค ๔ คนที่ ๔
 สวด เรียกเวศตัก เมื่อจบทั้งสี่ ๔ คน แล้วจึงว่า
 พร้อมกันทั้ง ๔ คน เรียกถอริบาวย ในเวลาว่า
 ถอริบาวยนั้นเป่าสังข์ ว่าตามจบหยุดแล้วสัตว์เข้า

อย่างเดิมอีก ถึงตอริบาวายเป่าสังข์อีก เป่าสังข์
 ครบสิบสามครั้งเรียกว่ากัณฑ์หนึ่งเป็นจบ ค่อนั้นไป
 พระมหाराชครูขึ้นแกว่งรูปเทียนกระดิ่งเป่าสังข์บูชา
 อีกครั้งหนึ่ง เมื่อจบแล้ววางรูปเทียนถวายแด่บูชา
 พานดอกไม้ อ่านเวทถวายดอกไม้รำยชื่อพระเป็นเจ้า
 ทั้งปวงจบแล้ว คู่สัตว์ทั้ง ๔ คนนั้น ยกอุบายอย่าง
 เช่นเข้ามาถวายในท้องพระโรงอีกคนละครั้งเป็นการ
 ถวายเข้าตอก แล้วจึงเอาเข้าตอกนั้นแจกคนที่ไป
 ประชุมฟังอยู่ในที่นั้นให้กินเป็นสัตว์สดมิงคด กันเส้นยด
 จัญไร เป็นเสร็จการในเทศสถานใหญ่ แล้วเลิกไป
 ทำที่สถานกลางต่อไปอีก การพิธีที่สถานกลางคือ
 สถานพระมหาวิฆเนศวรนั้นก็เหมือนกันกับสถานใหญ่
 คือสถานพระอิศวร แต่สัตว์ต้องมากขึ้นไปเป็นสิบ
 เจ็ดจบจึงจะดงกัณฑ์ แล้วก็มีแจกเข้าตอกเหมือน
 สถานใหญ่ การพิธีนี้ทำเหมือน ๆ กันอย่างที่กล่าว
 มาแล้วตลอดทั้งสิบคืน ที่หน้าเทวรูปทั้งสอง

เทวดานั่นตั้งโต๊ะกองเข้าคอกมันเผือกมะพร้าวอ่อน
กล้วยอ้อยดั่งละมาก ๆ เป็นกองโตทุกคืน

การซึ่งคนพอใจพูดกันชุม ๆ ว่ากระดานลงหลุม ๆ
เป็นเครื่องสำหรับทำให้หนาว หรือเขตต์ของความ
หนาวอย่างไรก็ไม่เข้าใจชัด เห็นแต่ร้องกันว่ากระดาน
ลงหลุมแล้วหนาวนัก บางทีก็พูดดังโก้ ๆ ไม่รู้ว่า
เขาหมายเอาเหตุการณ์อันใด คือในเดือนนี้หนาวจัด
แต่มีคนบ่นกันว่าหนาว มักจะมีคนผู้ใหญ่ ๆ ว่านี่ยัง
กระดานลงหลุมเดือนสามจะหนาวยิ่งกว่านี้ พูดเป็น
จริงเป็นจริงไปไม่รู้ว่ากระดานอะไรลงหลุมในเดือนสาม
แต่ที่มีกระดานลงหลุมอยู่เรื่องหนึ่งในพิณนั้นลงเสีย
แต่ก่อนคำที่ว่านั้นแล้ว คือเมื่อวันขึ้น ๘ ค่ำ เวลาค่ำ
จนรุ่ง พระมหाराชครูเชิญกระดาน ๓ แผ่น แผ่น
หนึ่งยาว ๔ ศอก กว้างศอกหนึ่ง สดักเป็นรูปพระ
อาทิตย์พระจันทร์แผ่นหนึ่ง เป็นรูปนางพระขรรค์
แผ่นหนึ่ง เป็นรูปพระคงคาแผ่นหนึ่ง ทาดีขาว

สัมมติว่าเป็นพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระธรณี
 พระคงคา ลงมาประชุมเฝ้าพระอิศวร บุษบาใน
 เทวสถานแล้ว จึงเชิญออกมาที่หลุมขุดไว้ตรงหน้า
 ชมรม หลุมนั้นกว้างคอกดีเหลี่ยม ดึกดื่นใน
 นั้นปฐิฐางขลัง คือหย้าคา ซึ่งพราหมณ์มักจะใช้
 ร่องอะไร ๆ ในการพิธีทั้งปวง แล้วมีราวสำหรับ
 พิงกระดาน เอากระดานนั้นวางลงในหลุมพิงอยู่กับ
 ราว มีชมรม ๔ เสาคาดเพดานกันม่านรายรอบ
 ข้างนอกมีราชวัตร ๔ มุม บัณฑิตรกระดาษผูกยอด
 กัด้วยยอดอ้อย พระอาทิตย์ พระจันทร์นั้น ลง
 หลุมที่ ๑ ข้างตะวันออก นางพระธรณีลงหลุมกลาง
 พระคงคาลงหลุมสุดท้ายข้างตะวันตก หน้ากระดาน
 นั้นหันมาข้างใต้ตรงชมรมที่พระยานั่ง การที่เชิญ
 กระดานลงหลุมนี้ ทำแล้วเสร็จในเวลาจวนรุ่งขึ้น
 วัน ๘ ค่ำ ซึ่งเป็นวันแห่เวลายะนั้น แล้วกระดาน
 ๕ มอยู่ที่หลุม ๓ วัน วันขึ้น ๑๒ ค่ำ เวลาย่ำรุ่งเชิญ

กระดานชนวนจากหลุมไปเก็บไว้ในเทวสถานตามเดิม

ในวันเดือนยี่แรมค่ำหนึ่ง เป็นวันพิธีตรียัม

พวายนและตรีปวายต่อกัน เวตาเข้าครุฑพราหมณ์
ประชุมกันที่สถานพระนารายณ์ พระมหाराชครุอ่าน
เวทเปิดทวารเหมือนอย่างเช่นเปิดถวายพระอิศวร
เวตาเฝ้าประชุมกันที่สถานพระนารายณ์อีกเวตาหนึ่ง
สวดบูชาอย่างเช่นที่ทำในสองสถานก่อนนั้น เป็น
แต่เปลี่ยนชื่อเป็นพระนารายณ์ คงสวดมหาเวชดึก
แปลกกันแต่ว่าขึ้น ศิวาสะเทวะ ต่อไปก็สวด โกรธา
ยะดึก สาระวะดึก เวชดึก แด้วสวด โดชดคุโน
พร้อมกัน ๕ คน เบ้าตั้งสวด ๘ จบ เป็นกัณฑ์
หนึ่งตามที่บังคับไว้ แต่เวตาสวดพราหมณ์คู่สวด
ขึ้นเรียงเป็นคับ เล่มหน้ากันทั้ง ๕ คน ค่อนั้น
ไปก็ทำเหมือนอย่างเช่นที่กล่าวมาแล้ว เสร็จการ
ที่สถานพระนารายณ์แล้ว มาทำที่สถานมหาวิฆเนศวร
เหมือนอย่างเช่นที่เคยทำอยู่นั่นอีก พิธีทั้งสองสถาน

๕ ต้องรับให้เดวเดี่ยแต่เย็นเพราะจะต้องเตรียม
 การที่จะทำที่สถณใหญ่ต่อไป เป็นอันเห็นอยมาก
 ของพราหมณ์ เพราะทั้งรับทั้งส่ง ครั้นเวลาค่ำพอ
 เดือนขึ้นเดินกระบวนแห่ซึ่งเรียกกันตามสำมัญว่าแห่
 พระนเรศวร หรือที่ร้องกันว่าพระนเรศวรเดือนหงาย
 พระนารายณ์เดือนมืด แห่พระนเรศวรนั้น คือแห่
 พระอิศวรเวลาจะเสด็จกลับจากโลกนี้ ไปรดแสง
 สว่าง จึงให้แหในเวลาเดือนขึ้น กระบวนนั้นเกณฑ์
 ชุนหมื่นกรมม้าแข่งนอกแข่งในเกราะทอง และขอ
 แรงพระเดยศักดิ์ตามที่หาได้ ขี่ม้าถือเทียนเป็นกระ
 บวนหน้า แล้วถึงตำรวจนำรั้วถือธงมังกรคู่ ๑
 ตำรวจถือโคมบัว ๘๐ กดอง แยกเดินหว่าง กระบวน
 หาม ๕ คี่ ๒ ปี ๑ ถัดมาพิณพาทย์หาม ๕ คี่ ๓
 ปี ๑ ต่อหน้ามกลองชนะ ๒๐ มีจำปีจากดอง ดังข ๒
 แตรงอน ๖ แตรฝรั่ง ๕ เครื่องส่งที่แห่พระนั้นใช้
 ๕ พันทาว เครื่องหน้าห่าชน ๖ เจ็ดชน ๒ บั้งแซก ๕

พวกพราหมณ์ชนหมื่นถือเทียนเดินสองแถว ค่อย
 กดองชนะมาจนถึงหน้าเส้ดียงหงส์ นักรเทียน ๕ คน
 เป็นของพราหมณ์ทำถวาย เดินหน้าเส้ดียงหงส์ ๒
 คน เดินหลังเส้ดียงเทวรูป ๒ คน เส้ดียงที่ตั้ง
 หงส์และตั้งเทวรูปนั้นใช้เส้ดียงโอง แต่เส้ดียงหงส์
 ใช้เพดานตรง ๆ เส้ดียงเทวรูปเป็นนักรช้อน ๆ
 ชนไปห้าชั้นระบายขาวทั้งชั้น รอบเส้ดียงมีราวติด
 เทียน เทวรูปซึ่งตั้งมานั้นมีรูปพระอิศวร พระอุมา
 พระมหาวิฆเนศวร มีพราหมณ์ถือตั้งเดินหน้า
 ๕ คน มีพัดโบกบังสุริย์ พระมหाराชครูและ
 ปลัดหลวงขุนเดินเป็นคู่เคียง นั่งจับชายหนึ่ง โจง
 ชายหนึ่ง ถือเทียนเล่มใหญ่ ๆ ไปข้างเส้ดียงพระ
 เครื่องหลังเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๔ บังแขก ๒ ค่อย
 นั้นไปเกณฑ์ตครผู้หญิงสาว ๆ แต่งเป็นพราหมณ์
 ถือเทียนเดินแห่สองแถวอยู่ในร้อยคน ค่อยนั้นไปถึง
 โคมบัวตำรวจอีก ๔๐ แล้วถึงม้ากรมม้าและม้า

แต่ถึงโรงที่ตั้งพระเป็นเจ้าเท่านั้นไปขึ้นหงส์ด้วย

แต่เทวรูปซึ่งสำหรับตั้งไปเห็นมีเรื่องราวที่จะ
ต้องเล่าอยู่หน่อยหนึ่ง คือ รูปมหาวิฆเนศวรนั้นเป็น
ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระราชทาน
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ยังทรง
พระเยาว์ ด้วยถือกันว่าถ้าบูชามหาวิฆเนศวรแล้วทำ
ให้จำเริญสวัสดิคติมงคล แต่ผู้ซึ่งจะรับไปบูชานั้นถ้า
ไม่ได้รับจากผู้ที่เคยปฏิบัติบูชามาแต่ก่อน เอาไปไว้
มักมีไข้เจ็บต่างๆ จึงต้องมอบกันต่อๆ ไป ครั้น
เมื่อข้าพเจ้าอายุได้ ๘ ขวบ ทรงคิดซื้อเจ้ากรรมให้
เป็นหมื่นพิฆเนศวรสุรลังกาศ เวลานั้นเทวรูปเช่นนั้น
จึงรับตั้งว่าไหนๆ ก็ไปเอาซื้อเอาเลี้ยงท่านมาซื้อแล้ว
จะให้พระองค์ไปสำหรับบูชาเหมือนอย่างเช่นพระ
องค์ท่านได้เคยทรงบูชามาแต่ก่อน จึงพระราช
ทานนำตั้งทรงเจิมแล้ว มอบพระองค์นั้นพระ
ราชทาน เอาพระองค์อื่นไปขึ้นหงส์แทนจนตลอด

รัชกาล ครั้นมาถึงแผ่นดินปัจจุบันนี้ ข้าพเจ้าจึง
 ได้ทำบุษบกเล็ก ๆ บุทของคำตั้งเทวรูปนั้นไว้แล้ว จึง
 ได้ใช้บุษบกทองคำนั้นตั้งบนพานทองสองชั้นอีกทีหนึ่ง
 สำหรับเชิญไปขึ้นหงส์ เทวรูปมหาพิชัยเศวร ก็
 เบียดขึ้นเอาองค์ที่ได้พระราชทานนั้นไปขึ้นหงส์ตามเดิม
 ที่หน้าเทวสถานนั้นม้านั่งโรงหนึ่ง ทั้งวันแรมคำ
 ๓ แลวันแรม ๕ คำ หนึ่งแและดอกไม้เพลิงขึ้น เกิด
 ขึ้นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 เป็นการอนุโลมตามพระราชพิธีตลอดยโคม ที่มี
 มาในกฎมณเฑียรบาล ในคำซึ่งว่าที่หน้าพระพุทธา
 วาศตั้งระทา ๔ ระทา หนึ่ง ๒ โรง เมื่อแห่กลับไป
 ถึงเทวสถานแล้วทำพิธีต่อไป คือ มีเศียงตั้งพระ
 อิศวรเศียง ๑ ขึ้นรองลงมาเรียกว่าภักทรบิฐ ทอด
 ขลัง ใรอยแบ่งอย่างเช่นพระที่นั่งภักทรบิฐซึ่งสำหรับ
 บรรณราชภิเศก เศียงหนึ่งตั้งเบญจครรรณแล้วตั้งข
 ตั้งข้างขวา กอดตั้งข้างซ้าย กอดางเทวสถานตรงที่

ตั้งหงส์ตั้งศีลดาบอันหนึ่ง เรียกว่าบัปผโต คือต่าง
ว่าภูเข่า ท่านเก่า ๆ ท่านก็พอใจบ่นกันว่าทำไมจึงไม่
ใช้ก้อนหิน มาใช้ศีลดาบ แต่ก็ไม่เห็นมีใครอาจแก้
ไข เพราะเคยใช้มาแต่ก่อน พระมหาราชครูทำกระ
ตุ้ตริอวิตุ้ตริเจิมจันท์อ่านเวทสวด สึงวาดพราหมณ์
ซึ่งเรียกว่าธูราและแหวนเกาปิตแล้ว พราหมณ์คู่
สวด ๕ คนสวดบุญ ๑๓ จบกันหนึ่ง เหมือนเช่น
อย่างสวดมาทุกคืน พระครูแกว่งรูปประน้ำอบ บูชา
เข้าดอกดอกไม้แล้วคู่สวดยกอุลุมเช่นทุกวัน แต่ใน
วันนั้นไม่แจกเข้าดอกแก่คนทั้งปวงที่ไป ยกไว้เป็น
ของส่วนถวายหลวง แล้วพระมหาราชครูอ่านเวท
จบหนึ่งชื่อทรงสาร จบสองชื่อไตรพัต แล้วทักษิณ
บูชาสาครรินน้ำเบญจकरภกลงด้วย ถวายรูปเทียน
ดอกไม้บูชาสังฆกต แล้วอ่านเวทส่นานหงส์อีกจบ
หนึ่ง แล้วจึงเชิญพระอิศวร พระอุมา พระมหา
พิณเศรพร สรงน้ำด้วยกตแล้วสังฆแล้วจึงเชิญขึ้น

ภทวิบุ ทำสาครบูชาอ่านเวท ชื่อสวรเหลื่องจบ
 แล้ว ที่ ๒ ชื่อมาโดย ที่ ๓ ชื่อสังวาท แล้วจึงเชิญ
 เทวรูปตั้งบนพานทองขาวเดินชูงประทักษิณไปรอบที่ตง
 หงส์เมื่อถึงคิตาบดเรียกบัพพโตนั้น ยกเท้าขวาก้าว
 เข้ายับชนบทคิตาบดครั้งหนึ่ง แล้ววกเดินเวียนต่อไป
 เมื่อมาถึงคิตากก็เขี้ยบบอกจนครบสามครั้ง จึงเชิญ
 เทวรูปขึ้นบนบุษบกหงส์ ในระหว่างนั้นเป่าสังข์ตลอด
 จนพระชนหงส์แล้วจึงได้หยุด แล้วอ่านเวทบูชาหงส์
 บูชาพระสุเมรุ แล้วจึงว่าสรวรเดวิญไกรดาศ เหมือน
 พระเจ้าแผ่นดินชั้นภทวิบุ พราหมณ์ก็ว่าสรวรเดวิญ
 ไกรดาศอย่างเดียวกัน แล้วอ่านเวทส่งพระอุมาจบ
 แล้ว อ่านสัคคี แล้วอ่านสรงน้ำพิเนศจุดเทียนแปด
 เต็ม มีดอกไม้งิ้วไว้ ๘ ทิศ อ่านเวทเวียนไปตาม
 ทักษิณาวฏทั้ง ๘ ทิศ เรียกว่าไตรทวาร ต่อไป
 พราหมณ์ ๒ คนจึงได้ว่าซ้ากล่อมหงส์ อย่างเดีย
 วกกับกล่อมชนพระอยู่เจ้านาย ๓ บท เป่าสังข์ ๓ ด

แล้วอ่านเวทส่งสารส่งพระเป็นเจ้าบท ๓ แล้วจึง
อ่านเวทเปิดทวารศิวาลัยอีกจบ ๑ จึงได้เป็นเสรีจ
การในเวลาค่านั้น กว่าจะแล้วเสร็จคงอยู่ใน ๗ ทุ่ม
หรือ ๘ ทุ่มเศษทุกปี ไม่ต่ำกว่านั้น

การเข้าหิ้ง^๕ เป็นธรรมเนียมโบราณ ที่พระเจ้า
แผ่นดินเคยเสด็จไปส่งพระเป็นเจ้าถึงเทวสถาน ตาม
เช่นที่กล่าวมาแล้ว แต่พระเจ้าแผ่นดินในบรมราช
วงศ์ปัจจุบัน^๕ ไม่ได้มีการเสด็จพระราชดำเนินส่ง
พระเป็นเจ้าเช่นแต่ก่อนเคย ฟังมา^๕ในแผ่นดิน
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระ
ราชดำเนินโดยกระบวนช้างตามอย่างแต่ก่อนครั้งหนึ่ง
การที่เสด็จส่งพระเป็นเจ้า^๕ มีแบบแผนหรือเก็บบจะ
ว่าร่างหม้ายติดอยู่ในกรมช้างเข้าใจกันซึ้งซาบดี แด
แต่กันต่อมาว่าเสด็จนั้นทรงช้างพระที่นั่ง^๕ละคอ นาย
สารใหญ่เป็นความพระที่นั่ง^๕ ทรงพระแสงของ้าว
เครื่องช้างพระที่นั่ง^๕ใช้เครื่องแถบกลม เพราะเป็น

เวลาดังนั้น มีเจ้านายและขุนนางซึ่งข้างพลายพง
 ตามเสด็จด้วยหลายข้าง การซึ่งพระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินด้วยกระบวน
 ข้างนั้น ก็เป็นการลองเดินตามอย่างเก่า ถ้าจะพูด
 ตามโวหารเดิมนั้น ก็เรียกว่าอู่ได้ ไม่ทรงเห็นเป็น
 การจำเป็นอย่างใดเป็นแน่ และมีครั้งเดียว ต่อมา
 มีเสด็จราชดำเนินอีกก็เป็นการกระบวนพระราชยาน อยู่
 ข้างเป็นการพาพระเจ้าลูกเธอไปทอดพระเนตรมาก
 กว่าส่งพระเป็นเจ้า แต่พระเจ้าลูกเธอเสด็จไปทอด
 พระเนตรนั้นมิเนื่อง ๆ ก็อบจะแทบทุกปีก็ว่าได้
 เหมือนอย่างพิชเจ้าเช่น จนพระมหาราชครูต้องหา
 ของแจกพระเจ้าลูกเธอเตรียมไว้เป็นของประจำปีคือ
 ขวดปากกว้างอย่างย่อม ๆ กรอกเข้าเฝ้าเข้าตอกถูก
 บัวถั่วระดังเป็นต้นแจกให้ทั่วกัน ถ้าปีใดเจ้านายไม่
 ไปได้เสด็จไป ก็ตามเข้ามาถวายถึงในวังพร้อมกันวัน
 ถวายอุลูป คล้ายกันกับของแจกในเวทไปดูลูกเจ้า

เช่น คือ มีขวดเซรามิคเครื่องหวน ๆ ต่าง ๆ มี
เปลือกส้มโอเป็นต้น แปลกกันแต่เจ้าเซ็นมีเทียน
มัดธนะระชะระบัตด้วยเท่านั้น ในแผ่นดินประจุบันนี้
ก็เคยเสด็จครั้งหนึ่งเป็นกระบวนรถ แต่ที่พระเจ้าลูก
เธอไปทุกปีนั้นเลิกไป ด้วยเห็นว่าเป็นเวลาดึกมาก
การซึ่งเสด็จพระราชดำเนินเก่าใหม่ และเจ้านาย
เสด็จไปนี้ ก็มีแต่จะเพาะวันแรมค่ำหนึ่งวันเดียว วัน
ห้าค่ำไม่มี ด้วยกตัญญูพิศมัยดังกล่าวมาแล้ว

รุ่งขึ้นวันแรมสองค่ำ พระมหाराชครูและ
พราหมณ์ทั้งปวงจัดของ ถวายเข้ามาตั้งในท้องพระ
โรง มีพาน ๒ ชั้นเข้าตอก ๒ พาน นอกนั้นมีเข้า
เมา, กถ้วย, มะพร้าวอ่อน, อ้อย เคยไปจนกระทั่งถึง
ขนมหลายสิบโต๊ะ เวลาเสด็จออกพระมหाराชครู
ถวายน้ำสังข์ พราหมณ์ ๒ คนเป่าสังข์ แล้วเจ้า
กรมปลัดกรม ๓ คนยกพานเข้าตอกว่าอุลูป คนละ
ครึ่งครบ ๓ คราวแล้วเป็นเสร็จการ การที่ยกอุลูป

นั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรับสั่งว่าถ้า
 เจ้านายที่พระมารดาเป็นเจ้าควรรตนำพระเต้าเบญจ
 ครรภ และว่าสัตว์เลื้อยไกรดาในเวลาดังนั้น
 พระอยู่ได้แก้ว ก็ถวายอุบได้ เมื่อข้าพเจ้าเป็นพระ
 เจ้าถูกเชออยู่ตั้งแต่เด็กมา ถ้าพราหมณ์มายกอุบ
 ถวายเมื่อใดก็โปรดให้ยกอุบให้ข้าพเจ้าครั้งหนึ่ง ทุก
 ปีมิได้ขาด ในปีแรกที่จะยกพระมหाराชครูพิช (พุ่ม)
 เป็นผู้ยกเอง ไม่ได้คัดคำบรมราชาข่างท้าย รับสั่ง
 ว่าไม่ถูก ซึ่งเคยยกถวายพระองค์ท่านมาแต่ก่อน
 เคยคัดคำบรมราชาข่างท้ายออกเสีย แต่นั้นมาก็ยก
 อุบไม่มีคำบรมราชาตลอดมาจนข้าพเจ้าเป็นเจ้าแผ่นดิน
 ดิน ครั้นเมื่อถูกชายใหญ่โตขึ้น พระมหाराชครูพิช
 (พุ่ม) ตายเสีย พระมหाराชครูเดียง^{๕๓} เป็นผู้ยก
 ถวายบรมราชาเรื่อยไป เห็นจะจำของเก่าไม่ได้ด้วย
 เด็กว่างมาเลี่ยนนาน เดือนก็รวม ๆ ตกลงเป็นโหล

๓ พระมหाराชครู ชื่ออาจเป็นบุตรพระมหाराชครูพุ่ม

กันจนอยู่บัดนี้ เมื่อเวลาแยกอุณฺณถวายแล้วแจกเงิน
พระราชทานพระมหาราชครู^๕บิ^๕หนึ่ง ๑๐ ตำดั่งก็มี ๑๒
ตำดั่งก็มี แต่ในเกณฑ์นั้น ๕ ตำดั่ง นอกนั้นเป็นรางวัล
วัดใช้ทุนที่เห็นของถวายมาก เจ้ากรมอีกคนหนึ่ง ๓
ตำดั่ง ปลัดกรม ๒ ตำดั่ง หดวงสุริยาเทเวศร์
ตำดั่งถึง พราหมณ์นอกนั้นททรงรู้จักคุ้นเคย ๔
บาทบ้าง ถึงตำดั่งบ้าง บาทหนึ่งบ้าง จนถึงถึง
หนึ่ง แล้วโปรดให้ส่มเด็จพระเจ้าลูกเธอที่รับอุณฺณ
นั้นแจกด้วยคนละเล็กคนละน้อยอีกส่วนหนึ่ง ต่อ^๕นั้นไป
พราหมณ์ไปถวายวงหน้าและเจ้านาย และขุนนางทั้ง
ปวง เขาจะแจกจ่ายกันอย่างไรไม่ทราบเลย แต่ปี
หนึ่งก็จะไ้มาก ๆ อยู่

ต่อ^๕นั้นไปก็ทำพิธีตรีปวายในสถานนารายณ์แห่ง
เดียว เช่นทำมาในวันแรมค่ำ ๑ นั้นทุกวัน ตลอด
จนถึงวันแรม ๕ ค่ำแห่งพระนารายณ์อีกครึ่งหนึ่ง กระ
บวณแห่งทั้งปวงก็เหมือนกันกับแห่งพระอิศวร ยกเสีย

แต่เสด็จหงส์ ในเสด็จพระนันทรงรูปพระนารายณ์
 พระดักษมี พระมเหศวรี แห่งก่อนเวลาเดือนขึ้น
 เดินมาตามถนนบำรุงเมือง มาตงถนนสนามไชย
 เหมือนวันก่อน เมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอม
 เกดเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จพระราชดำเนินออกทรงจุด
 ดอกไม้ และตั้งเทวรูปน้อยมีแต่รูปพระนารายณ์
 องค์เดียว ตั้งบนพานทองสองชั้น แต่ในแผ่นดิน
 บัจุบันนี้เสด็จออกบ้าง ไม่ได้เสด็จออกบ้าง ไม่
 ได้ออกเป็นพื้น ภูษามาตาก็นำเทวรูปมาถวายทรง
 เจริญ และพรหมสูตรที่พระที่นั่งจักรี แล้วเชิญขึ้น
 เสด็จขึ้นทอดไปเหมือนอย่างแต่ก่อน การซึ่งทำ
 พิธีในเทวสถานนั้น ก็เหมือนกันกับที่สถานพระอิศวร
 แปลกแต่ตัวเทวที่มีถ้อยคำยกเยื้องกันไปบ้างเล็กน้อย
 และมีหนังสือเหมือนคราวตั้งพระอิศวร การพระ
 ราชพิธีที่ปวดยก็เป็นอันเสร็จลงในวันแรม ๕ ค่ำนี้
 ของพระราชทานในการพระราชพิธีที่ยัมพวาย

ศรียาว ๒ ปี^๕ พิน พระมหाराชครูได้เงินทักษิณ
 บุชาสถานละ ๖ บาท^๕ ทั้ง ๓ สถาน ค่ากุณ^๕อีก ๒
 สถาน ๆ ละบาท^๕เฟื้อง คู่สัตว์สถานละ ๕ คนได้คน
 หนึ่งวันละ^๕เฟื้อง สถานใหญ่ สถานกลาง มีพิธี ๓๐
 วัน เป็นเงินสถานละ ๕ บาท สถานนารายณ์มีพิธี ๕
 วัน เป็นเงิน ๓๐ ตำ^๕ดั่ง ของบุชาเทวรูปสถานใหญ่
 สถานกลาง สถานละ ๓๐ ตำ^๕ดั่ง สถานนารายณ์ ๕
 ตำ^๕ดั่ง สัตว์หนัก ๕๗ ชั่ง ๓๐ ตำ^๕ดั่ง

อนึ่งในการพิธีศรียัมพวายศรียาว^๕นี้ พราหมณ์
 ได้มีการสัสมโภชเทวรูปและทำบุญตามทางพุทธศาสนา
 ด้วย คือ วันแรม ๕ ค่ำเดือน ๒ เวลាយ่ำมีสัตว์
 มนต์^๕ที่ในเทวสถาน ๓๑ รูป รุ่ง^๕ขึ้นวันแรม ๖ ค่ำ
 เวลาเช้า^๕ถึงพระที่สัตว์มนต์ ตำ^๕รับที่เตียงพระและ
 ไถยทานของพราหมณ์เอง ในเวลาเช้าวัน^๕ถึงพระ
 มีราษฎรพาบุตรหลานมาโกนจุกที่เทวสถาน มีจำ
 นวนคนโกนจุกตั้งแต่ ๓๕๐ คนเศษขึ้นไปจน ๓๘๐ คน

พระราชกรณียกิจได้แจกเงินคนละเฟื้องทั่วกัน และแจ้ง
 ความว่ามัจฉานวนมากจนทุกปี ครั้นเวดabayมีเวียน
 เทียนเทวรูปของหลวงม้ายศรีทองซ้ายขวา แตร
 ดั่งขลุ่ย พิณพาทย์กลองแขกไปประโคมในเวดา เวียน
 เทียนด้วย ธาร

นายกิม หงส์ลดาธมภ์ ผู้จัดการการเงิน
นายสนั่น ต้นบุญยืน ผู้พิมพ์โฆษณา

ธ/๑๐/๗๗